

Geschiedenis – Herinnering – Identiteit

De historici en het Nationaal Historisch Museum

NIEK VAN SAS

History – Memory – Identity. The Historians and the National Historical Museum

Dutch professional historians have so far played a relatively minor role in the planning process of the new National Historical Museum (NMH), leaving the field largely to museologists. Though this reticence is historically understandable, it is nonetheless to be regretted. Historians should avail themselves of this opportunity to present the results of several decades of fruitful research into Dutch history in this novel setting. The NHM project is part of an international trend among similar museums, such as the new Deutsches Historisches Museum in Berlin. This, however, is seen to be a rather bland compromise. For its part, the concept of Five Worlds which was proposed by the NHM directors seems to be void of any sense of time and chronology. As has been suggested here, this new presentation of Dutch history should be mainly along chronological lines, making good use of authentic objects and their undeniable magic. It should also attempt to counter the present climate of historical disorientation and indeed chronophobia.

Je zou er haast moedeloos van worden. Zijn er eindelijk allerlei keuzes gemaakt en beslissingen genomen, is er maandenlang in het projectlab gediscussieerd over het hoe en wat van het NHM, hebben de nieuwe directeuren een ferme voorzet gegeven, en dan begint het gekrakeel weer van voren af aan met het onverkwikkelijke debat over de parkeerplaatsen – om het maar even zo samen te vatten – over water en bos, de Batavieren die de Rijn komen afzakken en de Slag bij Arnhem. De Kamer moet eraan te pas komen, de minister neemt de regie in handen. Verwarring alom. Intussen wrijven degenen die het Museum toch al niet zagen zitten, of die het liever in Den Haag of Amsterdam hadden gezien, zich in de handen. Nieuwe chaos, nieuwe kansen. En in de samenleving blijft een geur hangen van: Nationaal Historisch Museum? Foute boel! Dat lijkt mij heel schadelijk voor het vak geschiedenis, ook al kunnen de historici hier zelf weinig aan doen.¹

¹ Het politieke debat van mei-juni 2009 over de vestigingsplaats van het NHM naast het Openluchtmuseum dan wel bij de John Frostbrug in Arnhem maskeerde allerlei achterliggende kwesties, bijvoorbeeld de vraag of de directeuren er een ‘postmoderne hutspot’ van maakten. Voor de buitenstaander viel op dat de directie (gedekt door de Raad van Toezicht en minister Plasterk) zich in korte tijd had verwijderd van de oorspronkelijke opzet en randvoorwaarden van het NHM. Het was dan ook niet onbegrijpelijk dat de Tweede Kamer, die immers met de motie Verhagen-Marijnissen uit juni 2006 zelf het initiatief tot oprichting had genomen, aan die opzet en (politieke) lading van het project herinnerde.

Kossmanns kwal

Het KNHG-debat ‘over de inhoud’ was al geagendeerd voor de laatste hype de kop opstak. En het is ook de hoogste tijd dat het gevoerd wordt, wat mij betreft vooral vanuit vakhistorisch perspectief. Wat moeten we met zo’n Nationaal Historisch Museum, welk verhaal moet het vertellen, hoe moet het worden ingericht, en vooral: wat kunnen de historici daarbij betekenen? Want dat die tot dusver geen grote rol hebben gespeeld is wel duidelijk. Misschien komt dat omdat zij zich zelf afzijdig hebben gehouden² of te gemakkelijk naar de zijlijn hebben laten manoeuvreren, de Jonge Historici dan uitgezonderd.

Mij is de vraag gesteld: wat betekent die nationale N van NHM eigenlijk, hoe verhoudt het NHM zich tot de nationale identiteit (Kossmanns ‘kwal op het strand’ waar je liefst met een boog omheen moet lopen)³, en wat in dat verband te zeggen van de vijf door de NHM-directie bedachte ‘werelden’. Stof voor oeverloze discussie, die ik toch enigszins wil inperken teneinde niet door herhaling van zetten of een patstelling in een kleurloze remise te belanden. Want op een kleurloos museum zit natuurlijk niemand te wachten.

‘Nationaal’ en ‘nationale identiteit’ zijn in Nederland – ook in historisch Nederland – sinds jaar en dag beladen termen. Beladen in elk geval in de ogen van degenen die ze onmiddellijk associëren met chauvinisme en nationalisme (fout dus) en niet bereid of in staat zijn op een wat opener en ontspannener manier met concepten als vaderland en natie om te gaan. Voor dat laatste heeft de geschiedenis best allerlei geruststellends te bieden, zeker als het gaat om de achttiende en negentiende eeuw, naast inderdaad het exces van overspannen nationalisme of zelfs *Blut und Boden*.⁴ Juist vakhistorici zouden zich eindelijk moeten bevrijden van de koudwatervrees inzake deze termen (die in Nederland ook groter is dan elders) en ophouden met het voeren van oorlogen die al vele malen gevoerd zijn. Allereerst een paar simpele vaststellingen om de Pavlov-reflex tegen te gaan dat het bedrijven van ‘vaderlandse’ geschiedenis haast onvermijdelijk leidt tot een fout-nationalistische of ten minste zelf-feliciterende aanpak.

De hausse in het internationale nationalisme-onderzoek van de afgelopen twintig jaar in een waaier van disciplines – van de literatuurwetenschap tot de sociale wetenschappen – heeft tot tal van waardevolle en ook historisch zeer bruikbare resultaten en invalshoeken geleid. Maar de geschiedwetenschap zelf

² De afzijdigheid van beroepshistorici in het publieke debat over de Nederlandse identiteit werd gelaakt door *Volkskrant*-redacteur Hans Wansink en publicist Willem Velema, beiden afgestudeerde historici, in *de Volkskrant*, 22 december 2007, en *Opinio*, 4 januari 2008. Hun scherp geformuleerde standpunt lokte veel reacties uit. Voor mijn bijdragen aan deze discussie zie noten 4 en 7. Velema en Wansink blikten terug in ‘Het verzwegen vaderland’, in: L.J. Dorsman e.a. (eds.), *De korte 20^e eeuw. Opstellen voor Maarten van Rossem* (Amsterdam 2008) 149-162.

³ Ik acht dit overigens een ongelukkige metafoer die, met de bijbehorende redenering, de nodige schade heeft aangericht. Vergelijk N.C.F. van Sas, *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam 2004) 594.

⁴ N.C.F. van Sas, ‘Nationalisme is ook constructief geweest’, *de Volkskrant*, 17 januari 2008.

is nog steeds niet bevrijd van haar angsten in dit opzicht en lijkt nog altijd niet goed in staat te onderscheiden tussen het onderzoeken van de natie als object en zelf nationalistisch bezig zijn. Dat is ook wel enigszins begrijpelijk, want historici weten beter dan wie ook dat de geschiedwetenschap groot is geworden aan de hand van, of zelfs als handlangers van, de natiestaat. Maar de paradoxale situatie is inmiddels wel dat andere disciplines die eerder (in de jaren 1970) in het kader van hun eigen ‘verwetenschappelijking’ de geschiedenis hadden afgezworen om daarna weer een gestage rehistorisering door te maken, thans vaak een veel minder verkrampde relatie met de natie onderhouden dan de geschiedwetenschap.

Mijn tweede vaststelling betreft het bedrijven van Nederlandse geschiedenis überhaupt. Velen van ons doen niet anders, doen dat bovendien op een uiterst verantwoorde manier, vragen stellend, nuancerend, relativierend, maar ook domweg zaken boven water halend, niet uit enigerlei nationalistische motivatie, ook niet omgekeerd uit natie-debunkende overwegingen trouwens, maar gewoon gedreven door wetenschappelijke nieuwsgierigheid, vaak ook door het stellen van vragen die in het internationale debat aan de orde zijn. Vanuit de post-nationalistische invalshoek die de historische vakbeoefening in Nederland sinds de jaren 1970 kenmerkt, is inmiddels heel veel nieuwe kennis en inzicht over de Nederlandse geschiedenis bijeengebracht. En het zou toch buitengewoon vreemd zijn als we al dat moois niet inzetten bij de vormgeving en inkleeding van een Nationaal Historisch Museum. Wij kunnen daar als vakgebied eer mee inleggen, want zo’n representatie van de geschiedenis van Nederland zou tegelijkertijd een presentatie van het vak en een uitstalkast van zijn resultaten kunnen zijn. Wel nieuw is de inbedding van al die bevindingen in een nationaal-historisch museaal kader, neerkomend zo men wil op een vorm van New National History.⁵

In de discussie over het NHM worden soms heel oude koeien uit de sloot gehaald. Bijvoorbeeld over Nederland en het nationalisme. Nog niet eens zo lang geleden werd vaak geruststellend beweerd dat Nederland zich niet schuldig zou hebben gemaakt aan nationalisme, anders eigenlijk dan alle buitenlandse burens. Inmiddels weten we wel beter. In de eeuw bij uitstek van het nationalisme, de lange negentiende eeuw, hebben ook in Nederland natiedenken en nationalisme om zich heen gegrepen op een manier die goed vergelijkbaar is met wat elders gebeurde. Zij het natuurlijk alles op zijn Nederlands, natie-specifiek en passend in een Nederlandse context. Maar inmiddels heeft een bijna tegenovergestelde misvatting de kop opgestoken. Historici lijken soms bevangen door de angst door de politiek op pad gestuurd te worden om *het* verhaal over Nederland te vertellen, om het even of het nu gaat om de Canon of om het Nationaal Historisch Museum. En dat verhaal zou dan haast per definitie een nationalistisch verhaal zijn, waarvan autochtone Nederlanders een warm gevoel moeten krijgen en daarvoor ontvankelijke allochtone Nederlanders het besef dat ze er ook bijhoren.⁶

⁵ Vergelijk Niek van Sas, ‘Towards a New National History. *Lieux de mémoire* and other Theaters of Memory’, met de daar aangehaalde literatuur, in: Joep Leerssen en Ann Rigney (eds.), *Historians and Social Values* (Amsterdam 2000) 169-183.

Het gaat bij hedendaagse Nederlandse geschiedenis echter helemaal niet om vieren van het vaderland. Aan de orde zijn kennis en inzicht van de Nederlandse geschiedenis, de samenhangen daarin maar ook de tegenstrijdigheden, ambivalenties en paradoxen, het Nederlandse verleden kortom in al zijn veelkleurigheid en doorgaans benaderd zonder bijzondere nationale agenda.

Hoe komt het dan dat veel historici nog steeds moeite hebben met nationale geschiedenis als fenomeen, ook al zijn ze daar soms dagelijks mee bezig?

Vroeger, zo wordt ons wel voorgehouden, was dat allemaal heel anders. De grote generatie historici van de eerste helft van de vorige eeuw – Huizinga, Colenbrander, Geyl, Romein, Rogier – had daar helemaal geen moeite mee. Die hanteerde het nationale kader wanneer dat zo uitkwam als vanzelfsprekend *organizing principle*. Die verandering van houding bij de historici, die denationalisering van het perspectief inderdaad, hangt nauw samen met de Ontzuiling van de jaren zestig. Verzuiling en nationalisme waren twee kanten van dezelfde medaille. Nederland kon tot de jaren 1960 zo verzuild zijn omdat de zuilen niet alleen stonden op een stevig nationaal fundament maar ook nog eens een nationaal Nederlands dak droegen. En het waren juist de geritualiseerde irritaties tussen de zuilen – over interpretaties van het vaderlandse verleden bijvoorbeeld – die de vaderlandse geschiedenis levend (en de historici scherp) hielden.⁷ Maar met de Ontzuiling – en dan meer opgevat in ideologische dan in institutionele zin – verdwenen deze irritaties en verdween ook de nationale (en vaak ook nationalistische) angel uit de vaderlandse geschiedenis. Om misverstanden te voorkomen: dit was de specifiek-Nederlandse variant van een veel breder transnationaal fenomeen, want ook elders voltrok zich een vergelijkbare denationalisering van de geschiedschrijving. En overall werd dat – ook weer *mutatis mutandis* – op een gegeven moment gesignaleerd als een probleem van historisch geheugenverlies dat om een historiografische oplossing vroeg. In Frankrijk heette die oplossing *Les lieux de mémoire*.

In Nederland hebben vakhistorici in dit proces een centrale rol gespeeld: eerst bij de opbouw van dat tegelijk nationale en verzuilde geschiedbeeld, vervolgens bij de wetenschappelijke verfijning of ‘vergruizing’ daarvan, en tenslotte bij de ontmanteling en afbraak. Het is dus best begrijpelijk dat historici die meenden sinds de jaren 1960/1970 in een internationaal wetenschappelijk debat zonder grenzen te participeren, gingen tegenstribbelen toen ze werden teruggefloten in hun vaderlandse hok. En dat nog wel door ‘de politiek’ waaraan ze zich juist met enige moeite hadden ontworsteld.

Terwijl de belangstelling voor geschiedenis – en zeker ook Nederlandse geschiedenis – de afgelopen decennia alleen maar toenam, bewaarden juist de vakhistorici daarom graag een zekere afstand tot de nationaal-historische

⁶ Vergelijk ook *De Canon van Nederland. Rapport van de Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon*. Deel A (Den Haag 2006) 18-19.

⁷ Niek van Sas, ‘Verlichting, verzuiling, verwarring’, *Opinio*, 15 februari 2008. Ik wil overigens niet zeggen dat de bovengenoemde historici typisch ‘verzuilde’ historici waren. Romein is een interessant geval omdat zijn *Werdegang* het ‘ingroeien’ van de socialisten in de natie reflecteert.

dimensie van dat alles. Ze wilden best Nederlandse geschiedenis bedrijven maar liever geen vaderlandse. Dat leidde soms tot irritaties, grensconflicten en onbegrip over en weer tussen vakhistorici en degenen van andere disciplinaire herkomst die zich – na de rehistorisering van hun eigen discipline die vaak gepaard ging met een herontdekking van het vaderland – ook graag tooiden met dat kennelijk gewaardeerde etiket ‘historicus’, zonder zich daarbij altijd rekenschap te geven van de binnen de historische discipline geldende – en aldaar breed gedeelde – ambachtelijke codes en spelregels. Gerechvaardigde vakhistorische kritiek op onzorgvuldige omgang met het verleden (vaderlands of anderszins) werd soms te gemakkelijk afgedaan met verongelijkte verwijzingen naar de ‘geschiedenispolitie’.

Geschiedenis is een oud vak en een echt vak. Niet ieder die zich met het verleden inlaat – ook het vaderlandse verleden – is zich daarvan altijd ten volle bewust. De geschiedenis mag dan ook best pal staan voor de beproefde – en ook in ’t geheel niet nationaal bepaalde – tradities van het vak, ook bijvoorbeeld als het gaat om de presentatie van het verleden in een Nationaal Historisch Museum. Niet-vakhistorici realiseren zich soms onvoldoende dat in dezelfde periode waarin andere disciplines de geschiedenis eerst in de ban deden om vervolgens te rehistoriseren, ook binnen de geschiedwetenschap zelf een uitgebreide theoretische reflectie op de grondslagen van het vak heeft plaatsgevonden. Er kunnen dan ook grote verschillen bestaan in de omgang met het verleden tussen ‘historische’ benaderingswijzen in andere disciplines en de geschiedwetenschap zelf.

Geschiedenis als compensatie

Het gaat in een modern museum als het NHM om eigentijdse vragen. Om de complexe samenhang bijvoorbeeld tussen Geschiedenis, Herinnering en Identiteit, en om de premisse dat geschiedenis (in welke vorm dan ook) mogelijk een rol kan spelen, of misschien wel zou *moeten* spelen, bij identiteitsvorming en burgerschap. En daarmee wellicht kan bijdragen aan de oplossing van de thans in Nederland heersende existentiële crisis. Als dat al kan – en dat moet in de praktijk allemaal nog blijken – zou het denk ik hovaardig zijn van de vakhistorici deze rol, een *dienende* rol inderdaad, te weigeren. Is dat niet wat we in de jaren zeventig zo graag ‘maatschappelijke relevantie’ noemden? Degenen die zeggen dat de geschiedenis op dat soort vragen geen antwoord kan of mag geven, hebben het mijns inziens bij het verkeerde eind. Ik heb het uiteraard over *een* antwoord of aanzetten daartoe, niet over *het* antwoord.

Het is misschien zo dat Nederland sinds een aantal jaren een eigensoortige identiteitscrisis doormaakt, maar die vragen van Geschiedenis, Herinnering en Identiteit zijn op zichzelf natuurlijk niet uniek Nederlands. Veel pregnanter staan ze bijvoorbeeld in Duitsland – het vaderland van de *Vergangenheitsbewältigung* – al decennia ter discussie. Daar hebben ze ook geleid tot musealisering in verschillende vorm. Parallel aan de *Historikerstreit* die in 1983 begon, heeft zich in Duitsland een discussie voltrokken over de musealisering van de eigen geschiedenis. In de Krupp-Vorlesungen zu Politik und Geschichte in

Essen van 2006/2007 verbond de literatuurwetenschapper Aleida Assmann haar baanbrekende onderzoek naar herinnering en herinneringscultuur⁸ met dit debat over het Duits-nationale verleden.⁹ Zij schonk daarbij aandacht aan de zeven Duitse generaties (met hun respectieve geschiedbeeld) die samen de twintigste eeuw uitmaken, aan de veelvormigheid van het hedendaagse historische bewustzijn en aan de encenering, musealisering en mediatisering van de geschiedenis. Stuk voor stuk ook voor het Nationaal Historisch Museum relevante aandachtspunten.

Op haar beurt heeft Rosmarie Beier-de Haan (werkzaam bij het Deutsches Historisches Museum in Berlijn) de wereldwijde golf van nationaal-historische musealisering van de laatste decennia geanalyseerd in termen van mondialisering, het (al dan niet vermeende) betekenisverlies van nationale staten in de zogeheten *Zweite Moderne*, en de toegenomen behoefte aan (vaderlandse) geschiedenis als compensatie daarvoor.¹⁰ Juist die compensatiegedachte (tegenover een als pijnlijk gevoeld zij het vaak nogal onbestemd verlies) speelt in de recente nationaal-historische musealisering een belangrijke rol, waarbij in elk land weer natie-specifieke elementen meespelen. In Nederland bijvoorbeeld de twijfels inzake de Europese eenwording en het tweelingvraagstuk van immigratie en integratie. Het opiniestuk in *Trouw* van 13 mei 2006 waarin Jan Marijnissen en Maxime Verhagen hun plan lanceerden voor een Huis van de Geschiedenis, sloot met termen als snelle veranderingen, internet, globalisering, individualisering, ‘de komst van meer mensen met een andere culturele achtergrond’, verdwijnend historisch besef en gemeenschappelijke identiteit, naadloos aan bij het jargon van de *Zweite Moderne*. Zij verwezen dan ook naar Duitsland om te laten zien hoe het wel moest.

Duitsland worstelt met twee nationale geschiedenissen, de *lange* Duitse geschiedenis en de *korte*, vanaf de absolute breuk geforceerd door NS-regiem, Tweede Wereldoorlog en, steeds indringender, de Holocaust. In de sinds de jaren 1980 weer oplevende belangstelling voor die langere Duitse geschiedenis ging het eerst om grote spraakmakende tentoonstellingen met meerdelige catalogi zoals de *Wittelsbach und Bayern*-tentoonstelling in München (1980) en – politiek gedurfd – *Preussen. Versuch einer Bilanz* (1981) in de Gropius-Bau

⁸ Aleida Assmann, *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses* (München 1999).

⁹ Aleida Assmann, *Geschichte im Gedächtnis. Von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung* (München 2007). Vergelijk ook Aleida Assmann, Ute Frevert, *Geschichtsvergessenheit – Geschichtsversessenheit. Vom Umgang mit deutschen Vergangenheiten nach 1945* (Stuttgart 1999); Aleida Assmann, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik* (München 2006). Een inleiding op het fenomeen herinneringscultuur met uitgebreide bibliografie geeft Astrid Erll, *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen* (Weimar 2005).

¹⁰ Rosmarie Beier-de Haan, *Erinnerte Geschichte – Inszenierte Geschichte. Ausstellungen und Museen in der Zweiten Moderne* (Frankfurt 2005). Zie ook Andreas Urban, ‘Rettung der Vergangenheit – Verlust der Gegenwart? Museumskultur in der Postmoderne’, in: Sabine Horn, Michael Sauer (eds.) *Geschichte und Öffentlichkeit. Orte – Medien – Institutionen* (Göttingen 2009) 70-79.

in West-Berlijn, waar je de Muur bijna kon aanraken. Inmiddels hebben beide Duitse geschiedenissen, de korte en de lange, hun eigen historisch museum. De korte Duitse geschiedenis in het Haus der Geschichte in Bonn, de lange in het Deutsches Historisches Museum in Berlijn, in het Zeughaus Unter den Linden, waar in de DDR-tijd de Duitse geschiedenis op marxistisch-leninistische wijze werd verklaard. Voor de student geschiedenis die ik in 1970 was, viel daar toen veel te genieten.

De inrichting van het Haus der Geschichte in Bonn spot met allerlei museale wetten, veel te veel bedrukt papier bijvoorbeeld, wat je *mirabile dictu* nog wilt lezen ook: affiches, kranten, pamfletten. Maar het werkt! En waarom werkt het? Waarschijnlijk omdat het authentiek materiaal betreft dat een echte historische sensatie oproept, als een soort tijdscapsule van de Bonner Republik. Ik hoop dan ook dat hier niets zal veranderen en dat het Haus der Geschichte met de herinnering aan Bonn als hoofdstad heel oud mag worden – als een soort Teyler's Museum van de Bonner Republik. Een museum van zichzelf dus.

Het in 2006 geopende Deutsches Historisches Museum in Berlijn daarentegen is veelmeer een typisch historisch museum, met mooie spullen in een prachtig oud gebouw maar ook met allerlei nadelen: qua opstelling vrij traditioneel, veel te volgepropt en qua ruimte (anders dan locatie in de stad, op een unieke, inderdaad 'historische' plek) ook niet ideaal. En waar dit museum vermoedelijk dicht in de buurt komt bij wat onze Kamerleden willen – een soort canonieke en chronologische presentatie van de nationale geschiedenis – vind ik het resultaat toch tegenvallen. De speciale tentoonstellingen in de Peinieuwbouw zijn vaak beter. In juni 2009 bijvoorbeeld een strakke, strikt chronologische maar daardoor juist zeer effectieve fototentoonstelling van de *Wende* uit 1989/1990, en een rijke thematische expositie over het calvinisme in het kader van het Calvinjaar.

De ironie wil dat de mooiste bruiklenen daarvan komen uit de Collectie Nederland – het Catharijneconvent, het Centraal Museum in Utrecht en het Rijksmuseum. Bij de opening van deze tentoonstelling werden stichtelijke woorden gesproken door premier Balkenende, die daarvoor de Haagse Afghanistan-top op dezelfde dag zelfs goeddeels liet voor wat hij was. Dit betreft dus een stukje Nationaal Historisch Museum in den vreemde dat in Nederland zelf niet te zien zal zijn. Maar het onderstreept wel een doelstelling van het DHM dat weliswaar een nationaal museum wil zijn maar in een expliciet transnationale context. Diezelfde doorbreking van een eng-nationaal kader was ook kenmerkend voor de succesvolle Duitse 'vertaling' van het oorspronkelijk Franse historiografische concept *Lieu-de-mémoire*, die daarmee naar mijn smaak zelfs overtuigender is dan het Franse origineel.¹¹ Een eenentwintigste-eeuws Nationaal Historisch Museum hoeft dus bepaald geen

¹¹ Etienne François, Hagen Schulze (eds.), *Deutsche Erinnerungsorte* (3 dln.; München 2001). Vergelijk ook Constance Carcenac-Lecomte e.a. (eds.), *Steinbruch. Deutsche Erinnerungsorte* (Frankfurt 2000); Jacques Morizet, Horst Möller (eds.), *Allemagne-France. Lieux et mémoire d'une histoire commune* (Parijs 1995); Kirstin Buchinger, Claire Gantet en Jakob Vogel (eds.), *Europäische Erinnerungsräume* (Frankfurt 2009).

stap terug te zijn maar kan juist een zeer eigentijdse manifestatie zijn die uiteraard natie-specifiek wordt ingevuld maar tegelijkertijd refereert aan internationale (museale en andere, waaronder historisch-wetenschappelijke) trends.

Het gelijk van Máxima

Terug naar Nederland. Natuurlijk is het zo dat de politiek het NHM met een boodschap op pad stuurt, natuurlijk heeft de politiek daar een bedoeling mee, en natuurlijk wekt zo'n politieke opdracht argwaan. Maar zelfs al zou onze eerste reflex zijn: wij laten ons door de politiek niet op pad sturen, lijkt mij dat in dit geval toch onverstandig. Historici zouden zich mijns inziens veel meer dan tot dusver met dit project moeten engageren. Want als ik kijk naar de gepubliceerde NHM-plannen – zowel de Bouwstenenbrochure als het Vijf Wereldenconcept van de directie – dan treft mij de zeer beperkte vakhistorische inbreng. Het zijn vooral exercities in museologie en de inhoud – dat wil zeggen de Nederlandse geschiedenis zelf – is vaak ver te zoeken.

Om de vaderlandse koe nog eens bij de horens te vatten: ik heb even overwogen deze inleiding 'Het gelijk van Máxima' te noemen. Want Máxima had natuurlijk volkomen gelijk toen ze zei: 'de Nederlander bestaat niet'.¹² Het omgekeerde suggereert immers een Nederlandse identiteit die homogeen, onveranderlijk in de tijd en – vooruit maar – essentialistisch zou zijn. Zoiets staat haaks op alle wetenschappelijke inzichten – en trouwens ook *common sense* – inzake (nationale) identiteit en identiteitsvorming. Maar laat je die klemtoon weg dan verdampt meteen ook het probleem. De Nederlander bestaat immers wel degelijk. En zo is het ook met de Nederlandse geschiedenis: *de* Nederlandse geschiedenis bestaat niet, maar de geschiedenis van Nederland uiteraard wel.

Kortheidshalve herneem ik hier een paar stellingen die ik wel eens eerder heb gedebiteerd.¹³ Nationaal bewustzijn is geen statisch gegeven, maar het produkt van een permanent proces van nationale mythevorming en zelfuitvinding. Natievorming is een bij uitstek historisch proces, dat dan ook met een historische maat gemeten moet worden, recht doende aan verschillen in tijd, plaats en omstandigheden. Natievorming is daarmee een spel waarvan al spelende de regels steeds worden veranderd, evenals de contouren van het

¹² Bij de presentatie van het WRR-rapport *Identificatie met Nederland* op 24 september 2007 in Den Haag.

¹³ In een forumdiscussie op 17 juni 2003 van de Opleiding Geschiedenis, Universiteit van Amsterdam, met Bas Heijne als gastspreker, over de vraag 'De Nederlandse natie: definitief verloren of een beetje in de war?' Mijn stellingen waren gedestilleerd uit een aantal eigen publicaties, met name 'Nederland. Een historisch fenomeen', in: *De metamorfose van Nederland*, 41-66; 'Het begrip "vaderland"'. Ter inleiding, in: N.C.F. van Sas (ed.), *Vaderland. Een geschiedenis van de vijftiende eeuw tot 1940* (Amsterdam 1999) 1-6; 'De kracht van Nederland: nationaliteit en buitenlands beleid', in: N.C.F. van Sas (ed.), *De kracht van Nederland* (Haarlem 1991) 9-15; 'Een oude, taai natie', *Symposium Nationalisme & Europa. Nederlands Gesprek Centrum* (Den Haag 1997) 4-10.

speelveld. De vraag naar wat de Nederlandse natie was of is, is eigenlijk irrelevant. Het gaat om de vraag hoe Nederland werd beleefd en ervaren, en hoe het werd aangepreerd en aangeleerd. Het gaat dus niet om de vermeende essentie van het vaderland, maar om de essentie van die beleving en om het vaderland als discours. Noties van vaderland – en dus van nationale identiteit – zijn vaak in strijd geboren en ontwikkeld. Vaderland is daarmee een *essentially contested concept*, inzet van of verbonden met allerhande tegenstellingen. Verschillende Nederlanders kunnen ook op heel verschillende wijze Nederlander zijn.

De politiek wil dat de Nederlandse geschiedenis een rol gaat spelen bij het aanpakken van de huidige identiteitscrisis. En de politiek lijkt ook bereid de deskundigen bij de inrichting van het NHM de ruimte te geven, mits zij zich houden aan de oorspronkelijke doelstellingen en randvoorwaarden. De publieke commotie van mei-juni 2009 zal directie en minister hebben herinnerd aan de politieke lading die het NHM-project van meet af heeft gehad. Deze politieke opdracht houdt echter geenszins in dat het museum een Groot Verhaal in negentiende-eeuwse trant zou moeten vertellen. We moeten er misschien eerder voor waken dat de kennelijke angst voor zo'n Groot Verhaal ertoe leidt dat er dan maar helemaal geen verhaal verteld wordt. Want zoals naar aanleiding van de niet bijster inspirerende vaste opstelling van het DHM is opgemerkt: 'Geschichte kann auch kaltlassen.'¹⁴ En dat kan het geval zijn wanneer angst voor teveel historische opwinding tot een bewust saaie, risicoloze presentatie zou leiden.

Het NHM zal een parcours door de Nederlandse geschiedenis moeten uitzetten op een museaal spannende manier – 'hip en volks', aldus minister Plasterk in het overleg met de kamercommissie van 18 juni – en hopelijk gedragen door authentieke objecten, want als het alleen een virtuele omgeving wordt hoef je mijns inziens ook geen museum te bouwen. Maak dan maar een superieure website. Het klassieke argument van Walter Benjamin voor de 'Magie der Dinge', echte objecten waarvan de authenticiteit extra betekenis kreeg in een periode van technische reproduceerbaarheid¹⁵, lijkt in het huidige virtuele tijdperk alleen maar aan kracht te winnen. En mocht de NHM-directie zich zorgen maken over haar museale handelingsvrijheid:¹⁶ het wordt per definitie een heel ander museum dan de meeste, die immers de eigen – altijd

¹⁴ Stephan Schlak, 'Schuld und Scham in der Berliner Republik', in: Karl Heinz Bohrer, Kurt Scheel (eds.), *Ein neues Deutschland? Zur Physiognomie der Berliner Republik*. Sonderheft *Merkur* 60 (2006) 829-836.

¹⁵ Urban, 'Museumskultur in der Postmoderne', 73. De reproductie, aldus Urban, 'fungiert als bloß didaktisches Hilfsmittel ohne die Autorität des im historischen Prozess mit Bedeutungen aufgeladenen Originals'. Uiteindelijk gaat het erom de museumbezoeker 'für die Historizität der Gegenwart zu sensibilisieren'. *Ibidem*, 78. Vergelijk ook Assmann, *Geschichte im Gedächtnis*, 154-161.

¹⁶ Soms leek het in mei-juni 2009 alsof de NHM-directie vocht voor een hoger beginsel dan alleen de locatie of inrichting van het eigen museum en – terwijl de museumwereld over haar schouder meekeek – op de bres stond voor een principiële Scheiding van Kunst en Staat, als uitvloeisel van Thorbeckes dictum dat kunst geen regeringszaak is.

meer of minder toevallig totstandgekomen – collectie tot uitgangspunt moeten nemen, terwijl hier de Nederlandse geschiedenis, vertaald in een museumconcept, het uitgangspunt is.

Het uitzetten van zo'n parcours door de Nederlandse geschiedenis betekent keuzes maken en problematiseren (wat in een museum niet eens zo makkelijk is). Het wordt wat mij betreft dus een parcours met zijpaden en dwarswegen, met doodlopende stegen en zelfs een incidentele spookrijder, waar goed over is nagedacht maar zonder dat het concept is doodgediscussieerd. Dit alles vereist heel wat museale en historische deskundigheid.

Tegen de chronofobie

Voor mij moet dit parcours in de eerste plaats chronologisch zijn. Ik propageer hiermee geen naïef begrip van chronologie, of het slaafs volgen daarvan. Om in het voetspoor van Koselleck en Blaas een woord van Kant uit 1798 aan te halen: niet de chronologie dient de geschiedenis te bepalen maar de geschiedenis de chronologie.¹⁷ Vakhistorisch is die gevoeligheid voor chronologie verder alleszins gebruikelijk. In zijn handboek *The Nature of History* pontificeert Arthur Marwick: 'Without analysis, history is incomplete; without chronology it does not exist.' Voor Marwick dankt Thucydides zijn status als Godfather van de geschiedwetenschap dan ook vooral aan zijn 'sense of precise chronology'.¹⁸

In discussies over de rapporten van de commissie-De Rooy en de Canoncommissie en die over het NHM valt de term 'chronologie' opvallend vaak.¹⁹ Waarschijnlijk omdat een vrij rechtstreeks verband wordt verondersteld tussen chronologie en historisch besef, *Geschichtsgefühl*, of een betere omgang met het verleden, danwel vanwege de associatie met het aan geschiedenis inherent geachte lange-termijnperspectief en processuele karakter. De Canoncommissie spreekt bijvoorbeeld over 'kennis van historische chronologie, die bij jongeren vaak ver te zoeken is' en legt een directe relatie tussen de daartegenop gang gekomen beweging en haar eigen ontstaan en *raison d'être*.²⁰ In de Haagse politieke discussie zijn chronologie, Canon en NHM dan ook steeds in nauwe samenhang gezien.²¹ Voortschrijdend inzicht heeft er inmiddels toe geleid dat er in het NHM geen sprake zal zijn van 'uitrollen' van de Canon, die inderdaad geen museaal concept is, zoals de voorzitter van de Canoncommissie, thans lid van de Raad van Toezicht van het NHM, heeft verklaard. Daarmee kan ook afscheid worden genomen van de Canontoren,

¹⁷ P.B.M. Blaas, *Anachronisme en historisch besef. Momenten uit de ontwikkeling van het Europees Historisch Bewustzijn* (Rotterdam 1988) 23.

¹⁸ Arthur Marwick, *The Nature of History* (3de druk; Londen 1989) 29, 235.

¹⁹ Vergelijk Maria Grever, *De encscenering van de tijd* (Rotterdam 2001) 6.

²⁰ *De Canon van Nederland*, 17.

²¹ Zie bijvoorbeeld de brief van minister Van der Hoeven aan de Tweede Kamer d.d. 12 september 2006, waar onder meer gesteld wordt: 'Het doel van het museum is dat het een overzicht geeft van en inzicht biedt in de Nederlandse geschiedenis. De chronologie en de canon zijn uitgangspunten voor de presentaties'.

hoe ingenieus deze overigens was vormgegeven door Francine Houben met haar ruimtelijke vertaling van het truïsme dat geschiedenis nooit vooruit kan kijken maar alleen achteruit.

De politieke opdracht impliceerde een primaat van chronologie boven thematiek, terwijl de directie met haar Vijf Wereldenconcept precies omgekeerd te werk gaat. 'Ik en wij', 'land en water', 'rijk en arm', 'oorlog en vrede', 'lichaam en geest' – het zijn stuk voor stuk mooie en vaak ook relevante (ook historisch relevante) tegenstellingen, maar het is zeer de vraag of je die tot uitgangspunt moet nemen van een historisch museum. Deze opzet deed mij denken aan de manier waarop de Tate Modern in Londen vanaf de opening in 2000 tot 2006 was ingericht in vier grote thematische verbanden: 'history/memory/society', 'nude/body/action', 'still life/object/real life', 'landscape/matter/environment'. De bedoeling daarvan was toen een radicale breuk met alles wat zweemde naar de stromingen, scholen en ismen van de kunst-historische chronologie en orthodoxie. In een museum voor moderne kunst was dat een boeiend experiment (dat intussen trouwens is losgelaten), maar naar mijn smaak moet je zoiets niet proberen in een Nationaal Historisch Museum.

'Identiteit kent geen tijd', zo luidt de onvervalst essentialistische suggestie. Die suggestie lijkt te worden gestijfd door het ook nogal tijdloze Vijf Wereldenconcept van de directie. Als je het in het NHM al over nationale identiteit wilt hebben kun je die beter benaderen als dynamisch proces. Bijvoorbeeld door de discussies erover (en de manifestaties ervan) te volgen in perioden waarin het fenomeen sterk opspeelde, merkwaardig genoeg steeds in de buurt van de eeuwwendes van 1800, 1900 en 2000. In de laatste debatronde was het een tijdlang *bon ton* om zijnswijze (ofwel essentie) in te ruilen voor zienswijze (perceptie, zeg maar postmodern relativisme). Inmiddels is die tegenstelling zelf alweer gerelativeerd. Een lang volgehouden zienswijze op het vaderland wordt door het tijdsverloop immers haast vanzelf een zijnswijze. En het zijn bij uitstek de historici die ervoor hebben doorgeleerd om dit proces van identiteitsvorming, die wisselwerking van zien en zijn, van perceptie en essentie, te doorgronden en te ontrafelen.

Het NHM moet kortom een parcours door de Nederlandse geschiedenis bieden, gebruik makend van echte objecten en op hoofdlijnen chronologisch geordend. Met zo'n representatie van de Nederlandse geschiedenis lijkt mij de N van nationaal afdoende gedekt. Het historische karakter van de onderneming zou moeten blijken uit een slimme strategie om het historisch besef te prikkelen, vooral bij de belangrijke doelgroep van scholieren. Anders dan vaak wordt beweerd geloof ik namelijk helemaal niet dat het tegenwoordig zo goed gaat met de geschiedenis. Het heersende *régime d'historicité*²² wordt behalve door plat presentisme eerder gekenmerkt door historische desoriëntatie, onverschilligheid en chronofobie.²³ Als het NHM daar wat aan kan doen, zou

²² François Hartog, *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps* (Parijs 2003).

²³ Van Sas, 'Verlichting, verzuiling, verwarring'. Zie ook Marita Mathijssen, *De afwezigheid van het verleden* (Amsterdam 2007).

er al heel wat gewonnen zijn.

Niek van Sas (1950) is hoogleraar Geschiedenis na 1750 aan de Universiteit van Amsterdam en honorair conservator van het Rijksmuseum. Hij houdt zich vooral bezig met de geschiedenis van Nederland en West-Europa in de 'lange' negentiende eeuw, in het bijzonder met thema's als staats- en natievorming, geschiedenis en herinnering. In 2006 publiceerde hij (samen met Frans Grijzenhout) *De burger van Delft. Een schilderij van Jan Steen*, in 2004 *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900*. Email: n.c.f.vansas@uva.nl.

Het Nationaal Historisch Museum en de *emotional turn*

PAUL VAN DE LAAR

The Dutch National History Museum and the 'Emotional Turn'

Recent discussions about the Dutch National History Museum (NHM) should not be restricted to issues put forward by professional historians, be it the importance of a historical canon or nuanced historical debates. Two major, strongly intertwined developments will have to be considered. Firstly, the emotional turn in recent heritage discussions and, secondly, the increasing multi-medialisation of our daily lives. These 21st century developments call for a redefinition of the tasks of a museum for cultural history and a new paradigm in history museums. Traditional collection-driven museums will not be able to satisfy the challenges of the emotional and digital requirements. The NHM should aim to be at the cutting edge of new museum practises.

Inleiding

De discussie over het belang van geschiedenis voor de nationale identiteit, de canon en de rol van musea in onze moderne samenleving heeft raakvlakken met het nationale debat over spelling en taalgebruik in Nederland. Ook daar hebben we de rekkelijken en de preciezen. De rekkelijken vinden het allemaal wel meevallen en tillen niet zo zwaar aan eigentijdse taal- en spellingsvarianten. Daartegenover staan de preciezen die het liefst zien dat met harde maatregelen de disciplinerende weer terugkeert. Wie niet kan spellen en de grammatica niet beheerst, moet worden gestraft: de strenge juf weer terug in de klas. Het is vechten tegen de bierkaai schreef hoogleraar Joop van der Horst onlangs in de *Groene Amsterdammer*.¹ Schrijven en spellen is altijd een voorrecht geweest van een beperkte bovenlaag. Internet heeft die exclusiviteit definitief doorbroken. In het nieuwe digitale communicatietijdperk schrijven meer mensen dan ooit tevoren. En al die bloggers, Hyvers of hoe ze ook mogen heten, lappen de regels van de Nederlandse Taalunie aan hun laars. Volgens Van der Horst leggen de spellings- en taakcritici de lat te hoog: het nieuwe tijdperk dwingt tot een soepelere houding. We moeten erkennen dat het merendeel van de bevolking graag communiceert en zich daarbij allerlei vrijheden veroorlooft. Het is misschien verstandiger als de elite zich aan het nieuwe tijdperk aanpast. Dus eenvoudige spelling die past bij het communicatietijdperk.

De museumwereld kent ook zijn rekkelijken en preciezen. De museumhervormers die de uitdagingen van het nieuwe communicatietijdperk willen benutten voor nieuwe museale concepten. Zij staan tegenover professionals die

¹ Joop van der Horst, 'De taal verloederd (sic) nu eenmaal', *Groene Amsterdammer*, 19-5-2009.